

ORTAÇAĞ KİLİSE MÜZİĞİNDE YAŞANAN DÖNÜŞÜM

Z

JOSEPH SMITS VAN WAESBERGHE

K

İLİSE müziği denildiğinde akla evvela Gregoryen liturjisi gelir. Ortaçağdan günümüze ulaşan ve asıl itibariyle Frank Krallığına ait olduğu bilinen bu liturjinin, Roma Kilisesi ve manastırlarında veya Papa-lığa bağlı muganni okulu Schola Cantorum'da ortaya çıktığı düşünülmektedir. 8 ve 9. yüzyıllarda ise bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Papa Büyük Gregorius'un, kendi adını alan bu liturji sisteminin tesisinde büyük payı vardır. Papanın bu sistemin bestelenme veya düzenlenme safhalarında bizzat rol alıp almadığını bilmesek de sistemin önemli bir kısmının Papanın vefatından sonra düzenlenmeye devam edildiğini ve son şeklini daha sonra aldığını söyleyebiliyoruz. Mesela Johannes Diaconus'un "Vita B. Gregorii" isimli liturji parçası Papa'nın vefatından 250 sene sonra bestelenmiştir. Bunun gibi başka örnekler sebebiyle Papanın Gregoryen liturjisinin ortaya çıkışında oynadığı rolün önemini kabul etmekle birlikte, ondan çok sonra oluşan bu şeklin yaratıcısı olmadığı kanaatindeyim.

775-850 yılları arasında Kilise müziğinde 'Sanktifikasyon Prensibi'nin ortaya çıkması ile Roma'da temel mantık dönüşümü yaşanmıştır. Bu zihni dönüşüm, eğitilmiş ve entelektüel kitle arasında yavaş yavaş kabul görmüş; neticede tam bir zihniyet dönüşümü gerçekleşmiştir. Öncesinde ise bir keşmekeş söz konusudur. Zihniyet dönüşümünü ve dönüşüme sebep olan keşmekeşi çeşitli yazılar üzerinden takip etmek mümkündür. Örneğin Papa Gregorius'un, faaliyetlerini Britanya'da yürüten Misyoner Augustinus'a yazdığı mektupta "Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde tatbik edilen liturji ve kilise müzikleri arasından, bulunduğu bölge insanına en uygun olanını seç ve tatbik et" şeklinde emir verdiği görülmektedir. Yine Papa IV. Leo'nun manastır

Başkeşişi Honoratius'a yazdığı mektup bu dönemde yaşanan karmaşanın boyutunu ortaya koymaktadır. 750'den önce tasavvur dahi edilemeyecek bir tonda kaleme alınan mektupta "Papa Gregorius'un vaz ettiği liturjiyi ve kilise müziklerini kullanmadığını duydum. Bu tutumundan vaz geçmezsen Kutsal Kilise'den ve cennetten ebediyen kovulacağını bilmeni isteriz!" denmektedir. Bu üslubun ve böyle bir talebin 750'den önceki dönemde düşünülemez oluşu, siyasal yapıyla alakalıdır. Şarلمان'ın, Frank Kralı Pepin'in 'Bir İmparatorluk, bir kültür, bir kilise ve bir ayin' planını gerçekleştirmek üzere gayret sarf ettiği bir dönemde Honoratius'tan liturjiyi Gregoryen biçimde icra etmesi talep edilmiştir. 785-790 arasındaki dönemde Papa Hadrian "Sacramentarium Gregorianum"u yaygınlaştırmış; Şarلمان döneminde 'bir kilise bir liturji ve bir ayin' prensibininin gerçekleşmesi için ayin kitapları çoğaltılmış ve dağıtılmıştır. Bu süreci Papa VIII. Johannes'in, Monte Cassino Manastırı keşişlerinden Johannes Diakonus'u "Vita B. Grigorii" yazmak üzere görevlendirmesi izlemiştir. "Vita B. Gregorii," Romalı efendilerin bütün beklentilerini karşılayan bir eserdir: Kutsal Ruh bir güvercin suretinde koroya eşlik etmekte ve Schola Cantorum başta olmak üzere pek çok kilise kurumunu tesis eden Papa Gregorius koroyu yönetmektedir. Dönemin gerçek *bestselleri* olan bu eserin göksel bir kaynak tarafından yönetildiği kabulü, kutsal addedilmesini, dolayısıyla Kilisenin resmî müzikal eseri hâline gelmesini sağlamıştır. Bu kabul sebebiyle sonraki yüzyıllarda ortaya konan Kilise müziği türlerinin çerçevesi belirlenmiş, Kilise müziği bestecileri sınırlandırılmıştır. Bir Kilise müziğinin ve müşterek bir nağmenin mevcut olduğu algısı, dünya üzerinde hükümferma bir Auctoritas bulunduğu ve Kiliseyi de bir merke-

zin idare edeceği yönündeki Feodal dönem önkabulünün neticesidir. Bütün sınırlar belirlenmiştir; bestekârların yaratıcılıkları ve hayal güçleri sınırlandırılmıştır. Yapılabilecek yegane şey mevcut Kilise müziğinin yeniden üretilmesidir.

Tek tipleşmenin müsebbibi nedir diye bakacak olursak karşımıza 'Sanktifikasyon Prensibi' çıkar. Diledikleri kadar yaratıcı eser ortaya koymaya çalışan iyi eğitilmiş müzisyenler, kutsal kabul edilen ve değişimi reddeden yapı karşısında çaresizdir. Bu yapı üç katmanlı bir piramittir: Alttan önemli bölüm olan ayin (Proprium) yer alır. Ortada ayinin icracısı ruhbanlar tarafından yürütülen Ordinarium vardır. Üstte ise sabah ayini ve saatlik ibadetler, kutsal gün duaları, yerel azizleri methetmek için düzenlenen ayinler vb. yani Offizium bulunur. Alt tabakadaki ayinin bütün kuralları bellidir. Ortaçağa mahsus Auctoritas mantığı sebebiyle burada bir farklılık yoktur. Kantorun ne okuyacağı ile ilgili hem sınırlandırma hem özgürlük aynı anda karşımıza çıkar. Nelerin okunacağı bellidir; bunlar Zebur'dan seçilmiş övgü dualarıdır. Özgürlük ise müziğin metne galebe etmesidir. Müzisyen, belli bir oranda olsa da, metni müzikal olarak yorumlama konusunda hürdür. Yani müzikal açıdan tamamen yaratıcı olma imkanı yoktur; sadece kati olarak belirlenmiş sınırlara ekleme yapması mümkündür. Ordinarium'da yaygın herhangi bir kural yoktur. Müzikal şartlara bağlı olmayan "Tanrım Merhamet Et" (*Kyrie eleison*) duası resitatif gelenekle ve liatnik melodilerle okunmaktadır. Burada kullanılan melismatik melodi önemlidir ve ruhban tarafından okunan metne ilahi bir hava katmalıdır. Offizium'un gelişimi ise daha farklıdır. Kısmi bir özgürlük ve otantiklik söz konusu olsa da sınırlar bellidir. Her ne kadar yerel azizler için yeni ve özel ayinler

yapılmasına müsaade edilmişse de bu ayinlerde, geleneksel ayin metotları taklit edilmelidir.

950-1100 yılları arasında özellikle Latin kültürünün hâkim olduğu bölgelerde, 13. yüzyılda görülen dünyevileşme süreci gibi olmasa da Gregoryen melodi adına bir aşınma süreci yaşanmıştır. Bu dönemde iki-üç yüzyıllık birikimin sağladığı müzikal zenginlikten söz edilebiliyorsa da Gregoryen yorgunluğu açıkça hissedilmektedir. Bu sebeple Gregoryen tarzı kısmen terk edilmiş, yer yer unutulmuştur. Birtakım eserlerin geleceğe aktarılması için yapılan araştırma çalışmalarının sonuçsuz kaldığı, döneme ait eserlerden anlaşılmaktadır. Bu durum tarihçiler tarafından ilgi çekici bulunmuştur. Zira Gregoryen liturjisi her ne kadar kutsal kabul edilse de, bu durum müziğin her bölgede zamanın ruhuna uygun olarak yeniden şekillenmesine mâni olmamıştır. Liturjinin formu sabit kalmış; müzikal yapı dönüşmüştür. Hatta bu dönüşüm melodiye mahsus değildir, metin de dönüşmüştür. Zira değişen zamanın ruhu, eski ayinlerdeki atmosferi anlamaya imkan tanımaz hâle gelmiştir. Burada altı çizilmesi gereken husus, söz konusu dönüşümün kutsallık algısına yönelik olmadığı, aksine icra noktasında yaşandığıdır. Bu, Gregoryen korolarının zaman içinde tatbikat ile sebep oldukları dönüşümün ötesindedir. Temel sebep ise metin yazarı şairlerin ve bestekârların ihtiyaç duydukları ve özlemini çektikleri sanatsal özgürlük için şartları zorlamalarıdır. Yeni algının yarattığı ortam, sanatçılara Gregoryen liturjisini yeniden yorumlama olanağı sunmuştur. Eski ve yeni arasındaki en önemli fark şudur: Eski düzende, yani 9. yüzyılda metin ile müziğin tam olarak birbirine uymasına ihtimam gösteriliyorken, yeni düzende yani 11. yüzyıl sonrasında müziğin mümkün mertebe metne uyum sağlamasına dikkat edilmiştir. Dolayısıyla metin müziğin önüne geçmiştir. ▣

